

З ІСТОРІЇ НАУКИ, КУЛЬТУРИ ТА ПОБУТУ

Оксана Франко

ДІЯЛЬНІСТЬ ФЕДОРА ВОВКА В НАУКОВОМУ ТОВАРИСТВІ ім. ШЕВЧЕНКА

(До 150-річчя від дня народження)

Федір Кіндратович Вовк (Волков) (17.03.1847—30.06.1918) — один із основоположників української етнографії та антропології, видатний археолог, видавець, музикознавець, літературознавець та громадський діяч, стояв біля витоків Товариства ім. Шевченка у Львові, був дійсним членом НТШ (з 1899 р.)¹, заступником (1898—1905 рр.) і головою (1905—1908 рр.) Етнографічної комісії та заступником директора історично-філософської секції Товариства (1904—1909 рр.)².

Його праці були зразковими науковими дослідженнями, які територіально охоплювали Наддніпрянщину і Галичину, Буковину і Закарпаття, надаючи НТШ значення всеукраїнськості. Це такі як “Передісторичні знахідки на Кирилівській вулиці у Києві”, “Про розкопки у Києві”, “Знахідки у могилах між Верем’єм і Стретівкою та біля Трипілля”, “Магдаленське майстерство на Україні”, “Передмікенська культура”, “Нові знахідки у палеолітичному становищі в Мізині на Чернігівщині”, “Рибальство на Дунаї”, “Антропометричні поміри українського населення Галичини, Буковини й Угорщини”, “Звідомлення з Женевського антропологічного конгресу” та ін.

Федір Вовк був доктором природничих наук (docteur des sciences) Паризького університету (з 1905 р.)³, доктором “honoris cause” Петербурзького (з 1917 р.)⁴ і Каннського університетів (з 1897)⁵, лауреатом премії Годара (1901 р.), академіка Бера (1906 р.) та міжнародної премії Кана (1912 р.), бронзових медалей Брока, міжнародної паризької виставки (1900 р.)⁶ та золотої медалі ім. П. Семенова—Тяншанського (1916)⁷, головою та членом багатьох наукових товариств у Франції, Чехії, Польщі, Австро-Угорщині та Росії. В 1916 р. Федір Вовк відзначений найвищою нагородою Франції — Орденем почесного легіону⁸. На той період він уже одинадцять років проживав у Петербурзі.

В часи тоталітарного режиму ім’я Федора Вовка замовчувалось або таврувалось страшним на той час клеймом українського буржуазно-націоналістичного вченого. Праці його не публікувались, а його погляди висвітлювались в перекрученому вигляді і піддавались нищівній критиці⁹.

Спадщина Федора Вовка нараховує понад 500 друкованих праць¹⁰, виданих, в основному, іноземними мовами в різних країнах світу. Вони вже давно стали бібліографічною рідкістю. Лише за останні декілька років почали з’являтися статті про Ф. Вовка¹¹, вийшли деякі праці вченого¹², готується до видання його епістолярія.

Федір Вовк народився в с. Крячківці, неподалік Пирятина, на Полтавщині. Походив він з давнього козацького роду. При службі у війську

Києво-Печерська лавра з лівого берега. Мал. Дж. Джемса. Поч. XIX ст.

Його батькові Кіндрату Матвійовичу перекрутили прізвище на Волков¹³. Однак вчений вважав, що його справжнє прізвище Вовк і підписувався не тільки під літературними творами, а й багатьма науковими працями, зокрема виданими в НТШ, — “Хведір Вовк”. Мав він також псевдоніми “Яструбець”, “Новостроєнко”, “Новостроєнський”, “Сірко”, “Сірий”, “Волк”, “Влк”, “Лупу”, “Лупулеску”, “Ф. Кондратович” та ін. В іноземній літературі, особливо в французькому журналі “L’Anthropologie” часто зустрічається його підпис “Fh Volkov”. На його екслібрисі, де зображено вовка в окулярах з розкритою книгою — “Fh Vovk”.

В 1865 р. Федір Вовк вступив на природниче відділення фізико-математичного факультету тільки-но створеного Новоросійського (Одеського) університету. Провчившись там два семестри, він перевівся до Київського університету, який закінчив 1871 р. Два роки працював помічником ревізора Київської контрольної палати, а звільнившись від служби, повністю віддається громадській роботі. Був членом-засновником і дійсним членом Південно-Західного відділення Російського Географічного товариства, допомагав В. Б. Антоновичу в організації III Археологічного з’їзду (1874 р.), на якому виголосив доповідь про українські орнаменти. Разом з іншими громадянами брав участь в одноденному переписі населення Києва, підготував і двічі видав “Програму Юго-Западного отдела Императорского Русского Географического общества для собирания сведений по этнографии”, підготував і в 1876 р. видав разом з О. Русовим у Празі “Кобзар” Т. Шевченка із забороненими в Росії творами. У вересні 1876 р. Федір Вовк виїхав в Женеву до М. Драгоманова, щоб допомагати у виданні “Громади”. Шлях його лежав через Львів, де він навів зв’язки із засновниками Товариства ім. Шевченка, а в другій половині 1878 р. знову повертаючись через Львів до Києва, особисто познайомився з І. Франком та М. Павликом¹⁴.

В Києві Федір Вовк пробув недовго. Там тоді проводились повальні обшуки громадивців та народників. У червні 1879 р. довелось йому від арешту рятуватись втечею. В Одесі його все-таки арештували, але цілком випадково він уникнув ув’язнення і переправився через Прут до Румунії. Двадцять сім років провів він як політичний емігрант: Добруджа, Бухарест (1879—1883 рр.), Женева (1883—1887 рр.), Париж (1887—1905 рр.). У перший період життя в еміграції він займався переправкою нелегальної літератури, видавав разом з М. Драгомановим “Громаду”, збирав матеріал і опублікував в “Киевской старине” нариси про запорізьких коза-

ків за Дунаєм під назвою “Задунайская Сечь по местным воспоминаниям и рассказам” (1883 р.) та “Русские колонии в Добрудже (историко-этнографический очерк) [в рукописі — українські колонії — О. Ф.]. В 1890 р. Ф. Вовк надрукував у Болгарії “Свадбарските обреди на словенските народи”.

Постійно проживаючи з 1887 р. в Парижі, Ф. К. Вовк навчався в Сорбонні та проводив дослідження в Антропологічному товаристві, Музеї історії природи, Школі вищих досліджень, Музеї Трокадеро. Тут вчений пройшов школу західноєвропейських вчених-еволюціоністів Л. Манувріє, А. і Г. Мортільє, Е. Тейлора, Е. Амі і багато в чому став їх послідовником¹⁵. Він навів тісні контакти з багатьма науковцями Європи. Став членом Антропологічного, Історичного та Доісторичного товариств у Франції.

З приїздом М. Грушевського до Львова Ф. Вовк налагоджує тісні стосунки з НТШ.

В архіві НТШ, в особистих фондах Ф. Вовка, І. Франка, В. Гнатюка, М. Грушевського та інших діячів, збереглось багато матеріалів, які висвітлюють широку діяльність вченого в Товаристві. Федір Вовк брав участь у створенні статутів цієї інституції, періодично був присутній на засіданнях відділу і секцій, виступав з доповідями та повідомленнями, вів дослідницьку, експедиційну та видавничу роботу, популяризував у Європі видання НТШ та обмінював їх на європейську і навіть американську літературу.

В листах до М. Грушевського Ф. Вовк повідомляє про те, що працює над статтями про мету і завдання української етнографії, “про сани”, “про постриги”, “ігрища, колядки”: “Як бачите чимало... і матеріал увесь зібраний і упорядкований, — пише він у листі від 20 липня 1895 р., — лежить по картонах у шухлядці, — бракує тільки одного — часу! ... Найскоріше, мабуть, напишу про сани й про постриги”¹⁶. На пропозицію М. Грушевського опублікувати у виданнях НТШ працю “Шлюбний ритуал і обряди на Україні”, що вийшла в 1891, 1892 рр. французькою мовою в Парижі, Ф. Вовк відповідає: “Щодо весілля, то це річ найбільше затяжна. Діло, бачите, в тому, що як самі Ви кажете, містить переклад ніяково... Тепер же в мене є от що: 1. Ігрища людей села у давніх слов’ян і українські весільні звичаї. 2. Постриги у давній Русі і інших слов’ян. 3. Холера в народних оповіданнях. 4. Народне знатте (народна лічба), [одне слово не розібрано — О. Ф.] і інші знання. 5. Звичаї возити мерців на санях. Окрім того я збираю матеріал до студій про деформацію черепів на Україні і до студій про українську хату, обійся і начиння [підкреслення в тексті — О. Ф.]. Ся остання мусить бути початком систематичної битової української етнографії, котрій я хотів би віддати решту мого циганського життя...”¹⁷.

Починаючи з IV номера “Записок...” (1895 р.), Федір Вовк публікує тут свої матеріали¹⁸. В листах від 15 січня та 12 лютого 1896 р. М. Грушевський запрошував Ф. Вовка переїхати до Львова. “Функції, що там будуть для Вас — се редагування матеріалів етнографічних і поміч в редакції “Записок...”¹⁹. Ф. Вовк взявся за редагування “Етнографічного збірника” та інших матеріалів, але переїхати на той час до Львова не міг, розпочавши працю над магістерською дисертацією. До того ж, він хотів переїхати до Львова за умови створення в університеті кафедри антропології та етнографії, яку він би зміг очолити. Про це пізніше домовлялися з О. Барвінським²⁰.

З початком 1896 р. Федір Вовк стає співробітником у підготовці “Етнографічних збірників”. У протоколах засідання відділу НТШ від 16 травня 1896 р. занотовано: “п. Волкови в Парижі за укладання етнографічного збірника задатку дати в висоті 50 зл. р[инських]”²¹.

Вчений заснував в рамках НТШ журнал “Матеріали до українсько-руської етнології”, був редактором 1, 3 та 6 його томів та допомагав у виданні інших збірників.

Започатковуючи в 1899 р. журнал, Федір Вовк опублікував його програму, яка націлювала на велику дослідницьку та збирацьку роботу. Разом з І. Франком, В. Гнатюком та іншими вченими він публікував програми по збору етнографічного матеріалу, зокрема “дотичних техніки”. В “Матеріалах...” побачили світ ряд досліджень Ф. Вовка, серед них про розкопки Кирилівської стоянки, перші трипільські відкриття, українське рибальство в Добруджі, всесвітню виставку в Парижі 1900 р. та конгреси, приурочені до її відкриття²², на яких вчений представляв НТШ, товариство “Lud” та інші наукові організації. В VI томі “Матеріалів...” Ф. Вовк опублікував досить велику статтю з археології²³. В X номері цього видання вчений оприлюднив підсумкову працю з студій західних регіонів України під назвою “Антропометричні дослідни українського населення Галичини, Буковини й Угорщини. Гуцули”²⁴.

У Львові Ф. Вовк друкував свої статті в газеті “Правда”, “Записках наукового товариства імені Т. Шевченка”, “Літературно-науковому віснику” та інших газетах і журналах²⁵. Окремими виданнями у Львові вийшла праця Ф. Вовка з С. Русовою “Серед виноградарів Південної Франції” (1907) та розвідка вченого “Тарас Шевченко і його думки про громадське життя” (1906). Матеріали про Галичину Ф. Вовк публікував у Женеві, Будапешті, Парижі, Петербурзі, Києві та інших містах.

Вчений підтримував зв'язки з НТШ спочатку через В. Антоновича, К. Сушкевича, О. Барвінського, Д. Гладилевича, а згодом через М. Грушевського, І. Франка, В. Гнатюка, К. Студинського та багатьох інших. Це листування свідчить про велику роль Ф. Вовка в функціонуванні Товариства. Особливо це стосується періоду 1899—1908 років, коли вчений видавав журнал “Матеріали до українсько-руської етнології”, щоразу в літній період з 1903 по 1906 рр. включно проводив величезну роботу по дослідженню населення Галичини і збору етнографічного матеріалу, в 1903 р. читав курс археології, викладав етнографію та антропологію на літніх курсах у так званому Вільному університеті, що був організований у Львові в 1904 р.

Товариство пишалось професором з Парижа. На той час Федір Вовк дістав наукове визнання за свої антропологічні дослідни, в 1901 р. був нагороджений премією Годара, а Каннський університет присвоїв йому звання почесного доктора. У Парижі вчений був обраний членом наукових товариств, редактором журналу “Антропологія” та кореспондентом багатьох історичних, географічних та літературно-політичних журналів. Тут Ф. Вовк опублікував французькою мовою свою фундаментальну працю “Шлюбний ритуал і обряди на Україні (1891, 1892)”²⁶. З 1901 по 1905 рр. вчений викладав антропологію, археологію та етнографію у Російській вищій школі суспільних наук. Студенти цієї школи під впливом Ф. Вовка в 1902 р. послали адрес на підтримку українського університету у Львові. В листі до О. Барвінського Ф. Вовк повідомляє: “Учора студенти Російської вищої школи громадських наук у котрій і я з початку цього року професором антропології послали до Товариства Шевченка адрес з виразами явної прихильності справі Українсько-руського університету у Львові і притому проти польських, німецьких і московських змагань. Дуже добре було б якби цей адрес був якомога ширше розповсюджений у львівській і найбільше віденській пресі”²⁷.

Коли докторська дисертація завершувалась, Ф. Вовк пробував переїхати до Львова, але з тією умовою, що в університеті буде відкрита кафедра антропології та етнографії, яку він зміг би очолити. В цьому він покладався на О. Барвінського, як на віденського посла, що мав вплив у Міністерстві освіти та віросповідань. Тим більше, що О. Барвінський запрошував його до Львова ще в 1891 р. 1902 р. в листі до нього Ф. Вовк пише: “Як ви мабуть знаєте, я мав про це зносини з Володимиром Боніфатієвичем Антоновичем... теперички оце моя дисертація вже скінчена і через тижнів кілька піде до друку... Чи згодилось Міністерство утворити нові руські кафедри у Львові і чи буде між їми кафедра антропології і

етнографії загально-слов'янської?... Чи міг би я у останньому разі рахувати на іменування екстроординарним професором, як був іменований д. Грушевський?... Чи міг би я одібрати кафедру у початку нового 1902—1903 шкільного року, себто восени”²⁸. Але О. Барвінський нічого не міг зробити у справі відкриття кафедри, тому Ф. Вовк залишався в Парижі і одночасно готував видання Товариства.

Щодо стосунків Ф. Вовка з М. Грушевським, то вони були не завжди однаковими. У період 1899—1902 рр. ці відносини були доволі холодними і навіть напруженими. Обидва вони були учнями В. Антоновича, але Ф. Вовк, майже на двадцять років старший за М. Грушевського, не завжди рахувався з його думкою, вів себе незалежно, часом затримував матеріали тощо. У їхніх відносинах стався розрив. У листі до Ф. Вовка від 22 листопада 1898 р. М. Грушевський пише: “Кілька разів я, в інтересах розвою наукової роботи, пробував щось свого особого зробити для етнологічного видавництва, але все ми якось не могли з собою прийти до ладу. Тому вважаю ліпшим раз на завсіди зробити кінець нашим кореспонденціям. В Науковім товаристві є досить місця аби могли працювати осібно обоє, не наступаючи собі на нагнітки”²⁹. У видавничих справах М. Грушевський радить Ф. Вовку звертатись до І. Франка як до голови Етнографічної комісії та члена відділу. Більше трьох років вони не спілкувались. Навіть реферат “Похоронні поля в Чехах” був переданий Ф. Вовку через І. Франка для прочитання на XII міжнародному конгресі передісториків, антропологів та археологів, що відбувся у Парижі з 20 по 25 серпня 1900 р. і делегатом від НТШ на якому був Ф. Вовк. Він переклав реферат М. Грушевського французькою мовою і виголосив на конгресі. Реферати І. Франка та В. Охримовича були прочитані Ф. Вовком на Міжнародному конгресі фольклористів, що був також приурочений до відкриття Виставки в Парижі 1900 р.³⁰

З початком 1903 р. стосунки між М. Грушевським і Ф. Вовком налагодились, а після відвідин М. Грушевським Парижа, навіть стали приятними. Справа служіння українській науці взяла гору над особистими амбіціями. На запрошення Ф. Вовка в травні 1903 р. М. Грушевський прочитав курс історії України з найдавніших часів у Російській вищій школі суспільних наук при Сорбонні в Парижі, при цьому Ф. Вовк забезпечив його літературсю і помешканням. У фонді Федора Вовка збереглися документи (розклади лекцій, звіти, листи тощо), які зафіксували цей факт³¹.

На запрошення М. Грушевського влітку 1903 р. у Львові Ф. Вовк прочитав 16-и годинний курс лекцій з археології з показом власної колекції. Влітку 1904 впродовж місяця (22 год.) вчений читав курси етнографії та антропології України у Вільному українському університеті у Львові, який був організований на знак протесту проти заборони відкрити український вищий навчальний заклад. В меморіальному музеї І. Франка у Львові зберігся оригінал фотографії його викладачів та слухачів. В центрі групи Ф. Вовк, М. Грушевський, І. Франко, В. Гнатюк, І. Труш. Серед слухачів С. Єфремов та інші.

Щодо музею НТШ, то Федора Вовка можна вважати одним із його засновників. В 1903 р. він закупив у Парижі велику колекцію передісторичних археологічних пам'яток і описав їх та упорядкував у Львові. “Невеличкий музей Товариства, — згадано в Хроніці НТШ, — збільшився дуже гарною систематичною археологічною збіркою передісторичних старинностей, яку на просьбу Виділу закупив д-р Федір Вовк у Парижі, а опісля, приїхавши до Львова, упорядкував її”³². Демонструючи цю колекцію, вчений виступив в НТШ з курсом лекцій про періодизацію археології Г. Мортільє, яка дістала міжнародне визнання. Товариство опублікувало цю систему окремим виданням в перекладі Ф. Вовка українською мовою. Деякі експонати із закупленої Ф. Вовком колекції, до цього часу зберігаються у львівських музеях³³, хоч

значна її частина була знищена в період окупації міст російськими військами в 1915 р.

Другим джерелом поповнення музею були етнографічні експедиції. В 1903 р. НТШ доручило Федору Вовку етнографічні та антропологічні студії в Галичині, які проводились ним включно до 1906 р. Вчений привіз із собою вимірювальні прилади, виготовлені в найкращих французьких майстрів за схемами, виробленими в лабораторії Брока. 6 вересня 1903 р., одержавши посвідчення за підписом намісника Галичини на право антропологічних обмірів та фотографування в Перемишльському, Косівському, Коломийському і Саноцькому повітах, вчений виїхав із Львова до Перемишля. Там протягом двох тижнів при допомозі своїх знайомих А. Коса, Л. Гарматія та М. Русова Федір Вовк проводив обміри у військовому і міському шпиталях. В Коломиї, за допомогою І. Раковського, вчений зробив обміри у великого числа українських жовнірів у військовому гарнізоні. Далі його шлях лежав через Косів, Кути до Довгополя. В останньому містечку Ф. Вовк прожив десять днів, де при сприянні священика І. Попеля, зробив велику кількість обмірів селян. Переїхавши на Буковину, вчений зосередив свою увагу на обмірах в краєвому шпиталі в Чернівцях, де при допомозі д-ра Филиповича зробив величезну кількість обмірів чоловіків і жінок. Зібравши великий антропологічний та етнографічний матеріал, Ф. Вовк частину його відправив до Петербурга, а частину передав до музею НТШ. Існувала домовленість, що негативи фотографій надсилались до Петербурга але Товариство мало право на їх першу публікацію. До музею НТШ надійшло багато кліше на склі. Більшість з них зберігаються донині³⁴. Це в основному негативи типів українців — чоловіків, жінок та дітей, а також кліше з видами церков, дзвіниць, селянських хат і окремих речей. В зв'язку з тим, що для зібраних з 1903 р. експонатів не знайшлося місця, їх поки що не описували, тому залишилось невідомим, які саме предмети надійшли від Ф. Вовка до музею. В 1904 р. вчений знову організовує етнографічну експедицію, в якій брав участь Іван Франко. В його особовому фонді в Києві збереглись рахунки витрат під час цієї експедиції³⁵. У статті “Етнографічна експедиція на Бойківщину”, яку Іван Франко опублікував у Відні, згадується, що збирались матеріали для музею НТШ, етнографічного музею у Відні, а також до Російського музею в Петербурзі. Треба зауважити, що Федір Вовк з 1903 р. рахувався позаштатним працівником етнографічного відділу Російського музею.

Завдяки експедиції музей НТШ у Львові поповнився новими експонатами. У хроніці НТШ про стан музею в 1904 р. читаємо: “До того закуплено деякі цінніші річи (головно за старанням д-ра Вовка та д-ра Франка) на загальну суму 111 к(рон)”³⁶.

Експедиція 1904 р. тривала більше місяця (з 18 серпня до 24 вересня), причому Ф. Вовк та студент Віденського університету З. Кузеля були в ній постійно, І. Франко — до 5 вересня³⁷, а інженер-фотограф П. Рябков приєднався до експедиції 15 вересня. Подорож почалась разом з Іваном Франком із залізничної станції Устрики. З Мшанця шлях лежав черех Тарнаву, Соколики, Турочки, Бориню, Висічки, Камарчики, Тухольку до Лавочного. Звідти залізницею вони поїхали на Славсько, Тухлю, Гребенів, Сколе, Синевідсько, Корчин. Повернувшись до Львова, через декілька днів Ф. Вовк разом з фотографом П. Рябковим виїхали знову на Гуцульщину та Буковину. В Чернівцях вони пробули тиждень, а далі залізницею поїхали до Бродини, звідти кіньми до Селятина і Шипоти. Декілька днів перебування в Довгополі — і Черемош-Ясенів, Криворівня і Жаб'є. Перебуваючи в Чернівцях, Ф. Вовк заїхав в Шипенці на місце археологічних розкопок і тут закупив деякі знахідки для музею. Ще в 1902 р. він редагував статтю Р. Кайндля про ці дослідження і популяризував їх у Франції³⁸.

Офіційно етнографічна експедиція тривала до 24 вересня, але лист Ф. Вовка з Довгополя до завідуючого відділу Російського музею

М. Могилянського в Петербург від 10 листопада 1904 р. засвідчує, що вчений продовжував збір матеріалів коли “тори вже покрились снігом”. Того року вчений зібрав величезні колекції. Опис предметів дає нам конкретні відомості, які саме побутові речі потрапили до Петербурга. Вчений подає самобутні назви цих речей, їх походження, а до деяких спосіб використання та коротку характеристику. Очевидно, багато з цих побутових предметів є унікальними і збереглися тільки в Етнографічному музеї у Петербурзі. Кількість зібраних предметів досягала 1000, окрім того відправлено було 600 писанок, ціла гуцульська кахляна піч з орнаментом та побутовими сценками, колекція посуду оригінальної роботи та мідні речі (прикраси, топірці надзвичайно високої орнаментациї, дуже близької до гальштатської), 10 моделей церков та хат, різні знаряддя, одяг, прикраси. Окрім цього, Ф. Вовк виготовив близько 800 фотографій досить великого розміру (9 × 12 та 13 × 18). Вчений мав ще й свій великий фотоапарат. Для Російського музею етнограф зібрав цікавий матеріал і відправляв його великими скринями з Чернівців, Вижниці, Коломиї та Львова. Всього більше двох тисяч предметів на суму 3873 кор. 55 гр.³⁹ За таку велику працю від Ради Російського музею в Петербурзі Ф. Вовк дістав подяку. Рада почала клопотатись про можливість приїзду вченого до Росії на 2—3 місяці з тим, щоб виробити йому російський паспорт. Як політичний емігрант з 1879 р., Ф. Вовк підлягав арешту в разі перетину російського кордону. В травні 1905 р. в Парижі вчений знову одержав субсидію в сумі 1723 руб. на збір колекцій для Російського музею в Петербурзі⁴⁰. У Будапешті він отримав посвідчення міністра народної освіти і виїхав в експедицію. За це літо зробив більше, як за попередні два роки. З 9 пунктів Ф. Вовк в 1905 р. відправив зібрані ним речі: з Сваляви, Велиджка, Надвірної, Рахової, Гребенкова, Угнова, Заріччя, Коломиї та Чернівців. Відправлений був повністю весільний одяг молодої, молодого, “бабський одяг” та одяг старшого чоловіка з села Денисова біля Тернополя та убрання з Бродів біля Львова з вказанням вартості.

Одяг молодої з с. Денисова, наприклад, складався з сорочки дівочької, димки битогої, кафтана битого, запаски лляної, червоного пояса, білої суконної куртини дівочької, вінка з биндами, перлів, коралів і хреста⁴¹.

Як висловлювався сам Ф. Вовк він задумав в столиці Росії створити маленький куточок України. І як бачимо — успішно. Вченого можна вважати одним із фундаторів етнографічного відділу цього музею.

Літо 1906 р. Федір Вовк присвятив виключно Лемківщині і відповідно до музею НТШ та Російського музею поступили речі з цього регіону. Для Російського музею зібрано було 173 предмети, 2 колекції писанок та виготовлено багато фотографій. Всього на 1526 російських рублів. Залишок в сумі 123 руб. 84 коп. було передано І. Раковському на продовження збору матеріалів⁴².

1906 рік для вченого був переломним. Він в кінці 1905 р. перебрався до Петербурга, хоча раніше клопотався про переїзд до Львова. Бажання переїхати до Чернівців, Києва чи Катеринослава теж не увінчався успіхом. До Коломиї приїхала його дружина з дітьми, з якою він не бачився вже декілька років. Родина Івана Раковського прийняла до своєї хати сім'ю Федора Кіндратовича, яка проживала тут і вже після переїзду вченого в кінці 1905 р. до Петербурга. Згодом Ф. Вовк влаштував Івана Раковського в Петербурзі, де він проводив наукові дослідження та за рекомендацією Ф. Вовка виїхав в 1914 р. до Парижа для стажування в Антропологічному товаристві. В 1927 р. за допомогою І. Раковського вперше українською мовою в Празі були видані основні праці Ф. Вовка під назвою “Студії з української етнографії та антропології”.

Таким чином, протягом чотирьох літніх канікул 1903—1906 р.р. Федором Вовком проводились антропометричні дослідження українського населення Галичини, Буковини та Закарпаття. Переміряно було 726 осіб, зроблено понад півтори тисячі фотографій, зібрано колекцію волосся та

великий етнографічний матеріал для музею НТШ, Музею народознавства у Відні і найбільше, очевидно, для етнографічного відділу Російського музею ім. Олександра III в Петербурзі. Більшість колекцій, придбаних Ф. Вовком, до сьогоднішнього дня зберігається в Музеї етнографії Російської федерації в Санкт-Петербурзі.

З 1907 р. Ф. Вовк стає штатним охоронцем етнографічного відділу Російського музею та приват-доцентом столичного університету і продовжує дослідження тепер уже Східної, Центральної та Північної України разом з своїми учнями С. Руденком, П. Єфименком, О. Алешко, А. Носовим, Л. Чикаленком та багатьма іншими.

Однак майже кожного року Ф. Вовк приїздив до Львова, якраз в цей період (1905—1908) він очолював Етнографічну комісію і продовжував бути до 1909 р. заступником М. Грушевського в історично-філософській секції НТШ. Збором етнографічних матеріалів для Петербурзького музею продовжує займатись І. Раковський, якому для купівлі народних костюмів музей асигнував 200 руб.⁴³ Збереглися документи етнографічних матеріалів, зібраних Ф. Вовком в Подільській, Воронезькій, Курській, Полтавській, Чернігівській, Київській губерніях та Кубанській області.

В 1911 р. вчений одержує відрядження до Галичини, в 1912 р. він, повертаючись з Женевського конгресу, де був нагороджений міжнародною премією Кана, заїхав до Львова. В НТШ Ф. Вовк виступив з двома доповідями про Міжнародний конгрес і розкопки в Мізині на Чернігівщині та закупив речі з виставки гуцульських виробів в Коломиї. На це 5 вересня з Петербурга вислано було 100 руб.⁴⁴ В архіві Ф. Вовка в Києві зберігається колекція листівок речей з цієї виставки.

В 1912 р., як делегат XIV Археологічного з'їзду, Федір Вовк доповів про церковне будівництво русинів в Карпатах та про відкриту ним в 1909 р. Мізинську палеолітичну стоянку.

З лекціями про дослідження гуцулів та бойків вчений виступив у Петербурзі. 17 лютого 1906 р. в приміщенні Географічного товариства ним була прочитана доповідь, яка називалась "Карпатські русини-гуцули". Програма була дуже широкою і включала в себе такі питання: дослідження українського населення Австро-Угорщини взагалі, експедиції 1903—1905 рр., українське населення карпат — гуцули, бойки і лемки; результати експедиції з антропології та етнографії галицьких, буковинських і угорських гуцулів. Ф. Вовк подав характеристику гуцулів, антропологічний тип, співвідношення з типом сусіднього населення і становище цієї етнографічної групи серед інших слов'янських народів. Вчений зупинився на лінгвістичних та етнографічних особливостях гуцулів, економічних умовах їх проживання, розвитку землеробства, скотарства, лісових промислів. Охарактеризував житло, їжу, одяг, прикраси, керамічні та металеві вироби, різьбу по дереву. Особливо вчений зацікавив слухачів релігійними, весільними та похоронними обрядами. Доповідь супроводжувалась показом діапозитивів та фотографій. З березня 1906 р. Ф. Вовк, як член-співробітник Географічного товариства, виступив з доповіддю "Карпатські українці-бойки", в якій докладно охарактеризував галицьких та угорських бойків. Особливо докладно зупинився на дерев'яній архітектурі і, зокрема — церквах. Багаточисленні фотографії та діапозитиви доповнювали розповідь⁴⁵.

Двічі в 1904 та 1905 роках Федір Вовк звітував перед Антропологічним товариством в Парижі про результати експедицій в Галичину, Буковину і Закарпаття. Матеріали публікувались французькою мовою, що сприяло популяризації досягнень української науки⁴⁶.

Протягом п'ятнадцяти років Ф. Вовк працював в Російському музеї, збирав сам матеріали з України та при допомозі цілої школи учнів, а також етнографів М. Біляшівського, Д. Щербаківського, Д. Яворницького. Збереглися звіти, листи, квитанції про отримання Російським музеєм скринь від Вовка, Артюхова, Сержпутовського, Носова та інших. В лю-

тому 1914 р. та 17 лютого 1915 р. Ф. Вовк відправляє з Київського музею до Петербурга етнографічні речі⁴⁷. З Кубані вчений привіз 6 альбомів фотографій з відображенням дуже цікавих явищ з козацького життя (проводу на війну, благословення коня при відправці в похід, козацька вишка, козацький обоз тощо).

Підсумки безпосередніх досліджень українського населення Галичини, Буковини й Угорщини, які Федір Вовк проводив в 1903—1906 роках в рамках НТШ та за дорученням Паризького антропологічного товариства і етнографічного відділу Музею Олександра III в Петербурзі були опубліковані в 1908 р. в “Матеріалах до українсько-руської етнології” (т. 10) та вийшли окремим відбитком на 40 стор. під назвою “Антропометричні досліди українського населення Галичини, Буковини й Угорщини. Гуцули” з 12 таблицями типів українців та картами. Найбільше уваги вчений приділив гуцулам, бо на той час піддавалось сумніву навіть саме слов'янське походження цієї етнографічної групи українців. Внаслідок багаторічних досліджень Федір Вовк прийшов до висновків: “Нічого особливого виключного у порівнянні з іншими українцями гуцули не мають, бодай у таких основних мірах, як головний показник, зріст, барви волосся. Таким побитом знищується усяка можливість думати, що вони не належать антропологічно до української групи. Цілком навпаки, ми вбачаємо у всіх помірах надзвичайну одноманітність, яка вказує на суцільність етнічного типу і дуже незначні расові домішки. Ми казали вже вище, що поміри гуцулів виявляють їх велику близькість до західних і особливо південно-західних слов'ян і зв'язують між собою східно-українські групи з південними слов'янами. Сподіваємось, що поміри інших карпатських українських верховинців виявлять справедливості нашої думки ще докладніше і ще ширше і доведуть нарешті те, що було вже трохи висловлено д. Денікером, а саме, що українці (а найбільше, додамо ми, — гуцули) належать до великої південної групи великорослих і темних брахицефалів, які він називає адриатицькою і яку з антропологічного погляду можна було б назвати слов'янською”⁴⁸. Послідовниками французького вченого І. Денікера (автора першої в світі досконалої расової класифікації людства) в цьому питанні, окрім Ф. Вовка, були В. В. Бунак та М. М. Чебоксаров, які знаходили багато антропологічних спільних рис гірського населення Карпат і Альпів. В 30-і роки В. В. Бунак виділяв, окрім альпійської, ще й східноальпійську або карпатську расу. М. М. Чебоксаров схилився до думки про виділення альпо-карпатської підгрупи у межах атлантико-чорноморської групи расових типів, до якої зараховував і українців (1959 р.)⁴⁹. Навіть В. Д. Дяченко, обрушуючи на Ф. Вовка різні закиди і образи в інших питаннях, змушений визнати антропологічну близькість українців Карпат і Прикарпаття до північно-східних чехів і взагалі південнослов'янських народів, особливо хорватів. “Так, антропологічна близькість українців Карпат і Прикарпаття, як до північносхідних чехів території середньовічних хорватів, так і до власне хорватів, — пише він, — підтверджує теорію про розселення хорватських племен в середині I тисячоліття н. е. в Карпатах і суміжній зоні від Буковини до Північної Чехії. Ці племена потім частково ввійшли до складу українців, чехів, поляків, а також стали основою формування хорватського народу”⁵⁰.

Відносно самої назви чи, точніше, самоназви гуцулів існували різні думки. Готуючи до друку працю Ф. Вовка, В. Гнатюк взяв на себе сміливість заперечити авторове твердження, що гуцули не називають себе цією назвою: “Я, — пише Гнатюк, — викинув Вас одно речення маленьке, в яким Ви кажете, що гуцули не називають себе сим іменем. Власне, що називають і, наприклад, я чув бесідників гуцулів на вічах, де вони що кілька слів повторяли: браття гуцули! Коли ж хочете мати ще інший доказ, то будьте ласкаві заглинути до моїх “Коломийок” т. 1, а там знайдете цілий ряд коломийок із сею назвою. Се назва не на-

смішлива”⁵¹. Дуже багато уваги приділяв Ф. Вовк дослідженню лемків, бо на той час панувала думка, що лемків не можна відносити до українців. На самому краї Лемківщини Вовк знайшов старовинні речі, які, як доповнення до антропологічних та етнографічних досліджень, доказували, що лемки — одна із найстаріших гілок українців. У листі до М. Грушевського із Злоцька від 12 серпня 1906 р. Ф. Вовк пише: “Оце вже другий день у Злоцьку — майже на самісінькому краї Лемківщини. У церкві тутешній відкопали ми дуже цікавий образ — страшний суд, на котрому, як то буває часто, репродуковані усякі нації і, між іншим — Русаки з бритими головами і козацькими чубами. Церква збудована 1617, а на образах дуже подібних, по-моєму є дата 1634 р. Парох тутешній каже, що образ сей можна було б відступити Товар[иству] Шевченка”⁵². В цьому листі Ф. Вовк згадує ще про один образ розп’яття. На ньому зображено стоячих пароха і його жінку в “старовинному руському строї”.

Правда, спеціальних праць, присвячених лемкам і бойкам, Ф. Вовк не написав, але матеріали галицьких експедицій 1903—1906 років були використані ним в підсумкових працях “Антропологічні особливості українського народу” та “Етнографічні особливості українського народу”, що ввійшли до книги “Украинский народ в его прошлом и настоящем” (П. 1916). Ця книга була видана за ініціативою Ф. Вовка як перша своєрідна українська енциклопедія, але в зв’язку з війною та революцією вийшло тільки два її томи. До роботи над цим виданням вчений запросив М. Грушевського, В. Гнатюка, С. Томашівського та інших членів НТШ.

На основі багаточисленних досліджень Ф. Вовк приходить до висновків, що “українці є досить одноманітне плем’я, темноволосе, темнооке, вищого за середній чи високого зросту, брахіцефальне [круглолове — О. Ф.] порівняно високоголове, вузьколице, з рівним і досить вузьким носом, з порівняно короткими верхніми та довшими нижніми кінцівками”⁵³.

Підтверджуючи висновки Ф. Вовка і розвиваючи ідеї свого учителя, доктори Сергій Руденко та Іван Раковський зараховують українців до “альпо-ядранської” групи. У праці “Погляд на антропологічні відносини в українського народу” вони пишуть: “ядранський і альпейський так дуже злучені численними перехідними постатями, що ми можемо тут злучити їх в один спільний “альпо-ядранський” антропологічний тип; це є власне той тип, який покійний наш Учитель назвав “українським” типом і який кожному антропологові, що має нагоду зустрітись із українським народом, відразу кидається в вічі”⁵⁴. Цей тип “займає в північній полосі більше як половину, в середній полосі майже три п’ятих, а в південній полосі рівно три четвертини цілого населення, це й дало основу цьому великому знавцеві антропології, яким був наш Учитель, причислити “український народ до ядранської раси, як особливу його “українську” відміну”⁵⁵. Альпо-ядранського типу І. Раковський та С. Руденко нараховують 66,5 % всього населення України. Орієнтального 3 %, атлантивського 5 %, валдайського 2 %, нордійського 1 %, а мішаних і інших типів до 24 %. “Український народ — пишуть С. Руденко та І. Раковський, — є особливою відміною динарійв, альпо-ядранського характеру, яку можна визнати осібним “українським” антропологічним типом”⁵⁶.

Всебічно висвітливши побутові особливості різних галузей господарської діяльності, одягу, звичаєвості, традицій і духовної культури, Федір Вовк прийшов до висновку, що в етнографічному відношенні українці є окремий народ, дуже близький до південних слов’ян, а у своїх найдавніших формах дуже близький до етнографічних особливостей інших східних слов’ян⁵⁷.

Праці визначили місце і роль українців серед європейських народів. Вчений випередив наукові досягнення в багатьох країнах, бо на той час

жоден народ світу ще не дістав такої всеосяжної характеристики фізичних, побутових та духовних рис. При тому треба мати на увазі, що українці вже багато століть знаходились під владою сусідніх держав.

Федору Вовку вдалось довести фізичну, мовну, побутову і духовну спорідненість всього роз'єданого українського народу від Карпат до Слобожанщини і від Полісся до Кубані, довести, що український народ є окремим, самобутнім, давнім народом.

Федір Вовк мріяв про повернення в Україну, свою унікальну бібліотеку та архів заповів майбутній українській Академії наук. Після його обрання Київським університетом в 1918 р. завідувачем кафедри, Ф. Вовк виїхав з Петербурга і по дорозі до Києва 30 червня 1918 р. помер. Похований в Жлобині під Гомелем. Літературно-науковий вісник опублікував некролог на його смерть⁵⁸, в якому високо оцінено його наукову спадщину і, зокрема, його працю в Науковому товаристві ім. Шевченка.

- ¹ ЦДІА України у Львові. Ф. 309 (Наукове товариство ім. Т. Шевченка), Оп. 1. — Спр. 42 арк. 25 зв.
- ² Крип'якевич Іван. Історично-філософська секція НТШ під керівництвом Михайла Грушевського у 1894—1913 роках. Записки Наукового Товариства імені Т. Шевченка. Т. ССХХІІ. Праці історико-філософської секції. — Львів, 1991. — С. 393, 397, 405, 410.
- ³ Науковий архів Інституту археології НАН України. Ф. 1. (Вовк Ф. К.). Оп. 1. — Спр. 429, арк. 4.
- ⁴ Там же.
- ⁵ Там же. Спр. 480/3. — Арк. 1.
- ⁶ Там же. Спр. 429. — Арк. 2—5.
- ⁷ Там же.
- ⁸ Повідомлення. Газета "Речь" (Петроград) 29 листопада 1916. — № 329;
- ⁹ Дяченко В. Д. Антропологічний склад українського народу. — К., 1965. — С. 18—21, 125, 127.
- ¹⁰ Вовк Галина. Бібліографія праць Хведора Вовка (1847—1918). Вид. ВУАН, Бібліографічна комісія. Вип. 3. — К., 1929.
- ¹¹ Франко О. О. Народознавчі праці Ф. К. Вовка. // Нар. творчість та етнографія. — 1989. — № 6. — С. 15—26; Франко А. Д., Франко О. Е. Федор Кондратьєвич Вовк (Волков). Биографический очерк // Сов. этнография. — 1990. — № 1. — С. 86—95; Nauko Wsewolod, Franko Oksana. Ukrainski etnograf, archeolog i antropolog F. K. Wowk. // Zeszyty Naukowe uniwersytetu ja Gie Uonskiego. Prace etnograficzne. Z. 30. — S. 119—131. Франко Оксана. Федір Вовк в Парижі // Наше слово. — Париж, 28.05.95.
- ¹² Вовк Федір. Антропологічні особливості українського народу. Вступна ("Слово про вченого") та післямова С. Сегеди. // Наука і суспільство. — 1990. — № 1. — С. 18—25; № 2. — С., № 3. — С. 26—32; Вовк Хведір. Студії з української етнографії та антропології. — К., 1995. — 336 с.
- ¹³ Вовк Галина. Бібліографія... Передмова. — С. 2.
- ¹⁴ Вовк Хв. Дещо з моїх австро-руських споминок // Привіт Іванови Франкови в сорок літе його письменської праці. — 1874—1914. — Львів, 1916. — С. 151—159.
- ¹⁵ НА ІА НАН України, ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 429. — Арк. 1—6.
- ¹⁶ ЦДІА України у Києві. Ф. 1235 (М. Грушевський). Оп. 1. — Спр. 389. — Арк. 363.
- ¹⁷ ЦДІА України у Києві. Ф. 1235. — Оп. 1. — Спр. 309. — Арк. 363.
- ¹⁸ НА ІА НАН України. Ф. 1. Оп. 1. — Спр. 1904; Записки НТШ. — 1895 р. Т. 4. —
- ¹⁹ НА ІА НАН України. Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 1905. Арк. 1; 1907. Арк. 1.
- ²⁰ Студинський К. Матеріали до життєпису Федора Вовка. Листування Федора Вовка з Ол. Барвінським (в рр. 1891 і 1900—3) // ЗНТШ. — Т. 150. — С. 1—23.
- ²¹ ЦДІА України у Львові. Ф. 309. — Оп. 1. Спр. 33. (Книга протоколів засідань віділу НТШ) арк. 34 зв.
- ²² Вовк Хв. Дещо про теперішній стан і завдання української етнології // Матеріали до українсько-руської етнології. Т. 1. — Львів. 1899, СVІ—XX Його ж. Українське рибальство у Добруджі. Там же. — С. Його ж.: Спеціальні програми до науково-етнографічних розвідок. Програма для збирання відомостей дотичних народної побутової техніки. — Там же. С. 1—2; Його ж. Передісторичні знахідки на Кирилівській вул. у Києві. — Там же. — С. 211—219. Його ж.: Знахідки у могилах між Верем'єм і Стрітівкою. Там же. Т. III. — Львів, 1900. — С. 1—11. Археологічний конгрес у Києві 1899 р. — С. 174. Паризька вистава 1900 р. — С. 175—178. Міжнародна школа на Виставі 1900 р. у Парижі. — С. 178—180; Міжнародний археологічно-антропологічний конгрес у Парижі у серпні 1900 р. — С. 180, 181; Конгрес фольклористів (Congres des Traditions Populaires) у Парижі у вересні 1900 р. — С. 181; Нове видане Передісторичної археології Мортільє. — С. 181, 182.
- ²³ Вовк Хв. Вироби передмікенського типу у неолітичних становищах на Україні // Матеріали до українсько-руської етнології. Т. VI., 1905. — С. 1—27.
- ²⁴ Вовк Хв. Антропометричні дослідні українського населення Галичини, Буковини і Угорщини. 1. Гуцули // Матеріали до українсько-руської етнології. Т. X., 1908. — С. 1—39. — Табл. I—XIII.

- ²⁵ *Вовк Ф.* Братання на Україні // Правда, 1892 — липень. — С. 27—29; серпень. — С. 86—94. *Його ж.* Магдаленське майстерство на Україні // Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. Т. ХІVІ, 1902. — Ч. 1—13; *Його ж.* Біля моря між Басками // Літературно-науковий вісник 1903. — Т. 24. — Кн. X. — С. 15—35; кн. XII. — С. 216—239.
- ²⁶ *Volkov Fh.* Rites et usages nuptiaux en Ukraine // L'Anthropologie. 1891 Т. II. S. 160—184; 408—435; 537—587; 1892. Т. III. S. 541—588.
- ²⁷ *Студинський К.* Матеріали до життєпису Федора Вовка. Листування Федора Вовка з Ол. Барвінським (в рр. 1891 і 1900—3) // ЗНТШ., т. 150. — С. 6.
- ²⁸ Там же.
- ²⁹ НА ІА НАН України Ф. 1. — Оп. 1, спр. 1922 “л”, арк. 1.
- ³⁰ [*Вовк Ф.*] Міжнародний археологічно-антропологічний конгрес... // Матеріали... Т. III. — С. 180, 181.
- ³¹ НА ІА НАН України. Ф. 1. — Оп. 1., спр. 299. — Арк. 1, спр. 408, 414.
- ³² Хроніка Наукового товариства ім. Т. Шевченка, 1903 р. Вип. 1, ч. 17. — С. 48.
- ³³ *Бандріюський М. С. Ф.* Вовк і його дослідження з археології. Матеріали наукового симпозиуму. Т. Шевченко і українська національна культура. — Львів. 1990. — С. 88.
- ³⁴ Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України. Інвентарна книга № 2, № 9348—9643, 9913, 10063—10069, 10071, 10100—10101.
- ³⁵ Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України, р/в, фонд І. Франка. 3/205.
- ³⁶ Хроніка... за 1904 Вип. 1. Ч. 21. — С. 40.
- ³⁷ *Франко Іван.* Етнографічна енциклопедія на Бойківщину. Зібрання творів в 50-ти томах. Т. 36. — С. 68—99.
- ³⁸ НА ІА НАН України. Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 51.
- ³⁹ Музей етнографії Російської федерації. Науковий архів. Фонд 1. — Оп. 2, спр. 73. — Арк. 1—5.
- ⁴⁰ Там же. — Арк. 72, 77.
- ⁴¹ Музей етнографії Російської федерації. Науковий архів. Ф. 1. Оп. 2. Од. 73. Арк. 72, 77.
- ⁴² Центральний державний історичний архів Росії (Санкт-Петербург) Ф. 472. — Оп. 27(410). Спр. 42. — Арк. 90.
- ⁴³ ЦДІА Росії. Ф. 472, оп. 27(410) — Спр. 42, арк. 144.
- ⁴⁴ Музей етнографії Російської федерації. Науковий архів. Фонд 1. — Оп. 2. — Спр. 73, арк. 85—87.
- ⁴⁵ НА ІА НАН України. Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 209.
- ⁴⁶ Rapport sur les voyages en Galicie Orientale et en Boukovine en 1903 et 1904 // Bull de la Sociologie d'Anthropologie de Paris. 1905. Т. 6. — С. 244—289.
- ⁴⁷ Музей етнографії Російської федерації. Науковий архів. Фонд 1. Оп. 2. — Спр. 74, 75.
- ⁴⁸ *Вовк Хв.* Антропометричні дослідн... — С. 39.
- ⁴⁹ *Сегеда Сергій.* Післямова до публікації: Вовк Федір. Антропологічні особливості українського народу // Наука і суспільство. — 1990. — № 3. — С. 31.
- ⁵⁰ *Дяченко В. Д.* Антропологічний склад українського народу. — С. 127.
- ⁵¹ НА ІА НАН України. Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 1674 “л”. Арк. 1.
- ⁵² ЦДІА України у Києві. Ф. 1235. — Оп. 1. — Спр. 389, арк. 459.
- ⁵³ *Хведір Вовк.* Студії з української етнографії та антропології. — К. 1995. — С. 36.
- ⁵⁴ *Іван Раковський, Сергій Руденко.* Погляд на антропологічні відносини в українського народу. Збірник математично-природничо-лікарської секції НТШ. 1927, т. 27. — С. 6.
- ⁵⁵ *Іван Раковський, Сергій Руденко.* Погляд на антропологічні... — С. 7.
- ⁵⁶ *Іван Раковський, Сергій Руденко.* Погляд на антропологічні... — С. 7.
- ⁵⁷ *Федір Вовк.* Етнографічні особливості... // Студії з української етнографії та антропології. — К. 1925. — С. 218.
- ⁵⁸ // Літературно-науковий вісник 1918. Кн. IV—VI. — С. 177—179.

Віталій Ханко

МИРГОРОД ЯК ОДИН ІЗ НАЙВИЗНАЧНІШИХ ЦЕНТРІВ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА

1879 року з нагоди 70-річного ювілею М. Гоголя шанувальники його таланту в Миргороді порушили питання про присвоєння його імені навчальному закладу. Микола Гоголь уславив колишнє козацьке повітове місто своїм романтичним пером і увічнив своїми творами на “малоросійську” тематику благостивий менталітет і блискучий талант українців.

Етапи становлення цього прикметно-українського навчального закладу показові. З 1896 року діє Миргородська художньо-промислова школа ім. М. Гоголя, реорганізована 1918 року в художньо-промисловий інститут: Проіснувавши рік, він реорганізувався в художньо-керамічний технікум, який через 9 років перетворили на розширений навчальний комплекс, що включав інститут будівельних матеріалів, робітфак і техні-